

ZILELE ACADEMICE CLUJENE

Ediția a X X XVI-a

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca

SIMPOZIONUL NAȚIONAL

***Arheologia în Transilvania. De la cercetarea de teren la
interpretare***

Cluj-Napoca

8 Noiembrie 2023

**INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI
CLUJ-NAPOCA**

**Str. M. Kogălniceanu 12-14, clădirea nouă, sala de conferințe,
etaj 1**

Comitetul de organizare:

Dr. habil. Coriolan Opreanu

Dr. habil. Aurel Rustoiu

Dr. Vlad Lăzărescu

PROGRAM

Miercuri, 8 noiembrie 2023

9.00-9.15 **Acad Marius Porumb** (Directorul IAIA Cluj-Napoca), Cuvânt de salut

Sesiunea 1: Cercetări interdisciplinare

Moderator: Aurel Rustoiu

9.15-9.35 **Florin GOGÂLTAN, Andrea DEMJÉN, Adrienn LÓRINCZ, Călin GHEMIȘ, Szilárd S. GÁL, Aritina HALIUC, Răzvan DUMBRAVĂ, Augustin NAE, Adriana VULPOI, Beatrice S. KELEMEN, Ioana RUSU, Viorel T. LASCU, Bogdan P. ONAC, Ioana N. MELEG**, Cercetări interdisciplinare în endocarstul Munților Pădurea Craiului

9.35-9.55 **Roxana GRINDEAN, Ioan TANȚĂU, Mariana EGRI, Aurel RUSTOIU**, Studii palinologice din situri arheologice de pe valea Mureșului mijlociu

9.55-10.15 **Kori Lea FILIPEK, Joanna MOORE, Ioan STANCIU, Katie TUCKER, Tessi LOEFFELMANN, Megan OLIVERSON, Janet MONTGOMERY**, Biomolecular investigations of Transylvanian children with s(Cu)rvy*

10.15-10.35 **Ioan Marian ȚIPLIC, Corina Anca SIMION**, Cimitirul de incinerare de perioada migrațiilor de la Păuca-Biserica Ungurească: concluzii preliminare ale datării radiocarbon

10.35-10.55 **Malvinka URÁK, Paul PUPEZĂ, Florin MĂRGINEAN, Keve LÁSZLÓ, Zsolt CSÓK**, Un cuptor atipic de ars ceramică din a doua epocă a fierului, descoperit în valea Nadeșului

10.55-11.15 Pauză de cafea

Sesiunea 2: Noi descoperiri din protoistoria Transilvaniei

Moderator: Florin Gogâltan

11.15-11.35 **Andrei GEORGESCU, Dragoș DIACONESCU, Adrian C. ARDELEAN, Adriana SĂRĂȘAN, Ștefan POPA, Bogdan CALOTĂ, Marina MUSTEAȚĂ, Bogdan LĂPUȘAN, Ionuț MARTENIUC**, Așezarea din epoca fierului de la Crivina-Leopoldsberg, com. Nădrag, jud. Timiș. Retrospectiva cercetărilor din perioada 2019-2023

- 11.35-11.55 **Adrian CĂSĂLEAN, Aurel RUSTOIU, Marina MUSTEAȚĂ, Bogdan LĂPUȘAN, Diandra PÁLL-BOTH, Emilia Georgiana TANASĂ, Florian BOIȘTEANU, Sorin Paul LĂCRARIU, Boglárka MUNTEAN, Roxana GRINDEAN, Beatrice CIUTĂ**, Cetatea dacică de la Cugir (jud. Alba). Noi cercetări și interpretări
- 11.55-12.15 **Andreea DRĂGAN**, Semne grafice pe ceramica din așezarea de a doua epocă a fierului de la Divici-Grad. Semnificație și relații interregionale
- 12.15-12.35 **Sándor BERECKI, Aurel RUSTOIU**, Fântânele–Dâmbul Popii revizitat. Date preliminare arheometrice
- 12.35-12.55 **Vitalie BÂRCĂ, Cristinel PLANTOS, George Valentin BOUNEGRU, Andrei MELINCIANU**, Date preliminare privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia - Bulevardul Republicii nr.3
- 12.55-14.40 Pauză de prânz

Sesiunea 3: Interpretări istorice și arheologice

Moderator: Călin Cosma

- 14.40-15.00 **Lavinia GRUMEZA, Vitalie BÂRCĂ**, Mărgele din necropola sarmatică de la Timișoara – Hladik 1 (jud. Timiș). Observații preliminare
- 15.00-15.20 **Bernadett KOVÁCS**, Studii preliminare și posibilități de cercetare a vaselor terra sigillata descoperite într-un mithraeum din Apulum
- 15.20-15.40 **Bogdan LĂPUȘAN**, Analiza inelelor-cheie și a cheilor cu mâner rotund din provincia Dacia
- 15.40-16.00 **Marina MUSTEAȚĂ**, Artefacte din jais în necropola romană de la Apulum – Dealul Furcilor
- 16.00-16.20 **Ovidiu ȚENȚEA**, Ce aduc nou rezultatele recente de teren în interpretarea istorică a campaniilor dacice?
- 16.20-16.40 Pauză de cafea

Sesiunea 4: Cercetări arheologice și numismatice recente asupra materialelor de epoca romană și din perioada medievală timpurie din Transilvania

Moderator: Ovidiu Țențea

- 16.40-17.00 **Radu ZĂGREANU, Cristian GĂZDAC**, Tezaurul imperial roman de la Arcalia

Arheologia în Transilvania
De la cercetarea de teren la interpretare

- 17.00-17.20 **Sergiu-Traian SOCACIU, Vlad-Andrei LĂZĂRESCU**, Gropi rituale sau gropi menajere? O reinterpretare a „favissei” templului lui Bel de la Porolissum prin prisma materialului arheologic
- 17.20-17.40 **Silvia MUSTAȚĂ, Sorin COCIȘ**, Un depozit de obiecte metalice din Napoca romană (situl de pe strada Victor Deleu)
- 17.40-18.00 **Coriolan Horațiu OPREANU**, Comerțul între Dacia și lumea barbară pe frontiera nordică a Imperiului Roman. Noi interpretări pe baza cercetărilor arheologice recente de la Porolissum
- 18.00-18.20 **Ioan STANCIU**, Practici magico-religioase spre începutul perioadei medievale timpurii. Două exemple din așezări situate în Transilvania și vecinătatea sa nord-vestică)
- 18.20-18.40 **Călin COSMA**, Tipuri de cercei din secolele VII-VIII, descoperiți pe teritoriul Transilvaniei
- 18.40-19.00 Discuții finale
- 19.00 Cocktail

ABSTRACTS

Cercetări interdisciplinare în endocarstul Munților Pădurea Craiului

Florin Gogâltan

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Andrea Demjén

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca (RO)

Adrienn Lőrincz

Universitatea Debrecen (HU)

Călin Ghemiș

Muzeul Țării Crișurilor, Oradea (RO)

Szilárd S. Gál

Muzeul Județean Târgu Mureș (RO)

Aritina Haliuc

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Răzvan Dumbravă

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Augustin Nae

Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, Cluj-Napoca (RO)

Adriana Vulpoi

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Beatrice S. Kelemen

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Ioana Rusu

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Viorel T. Lascu

Spelemat, Oradea (RO)

Bogdan P. Onac

University of South Florida, Tampa, Florida (USA)

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Ioana N. Meleg

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

În perioada 2021-2023 au avut loc cercetări interdisciplinare în două peşteri din endocastul Munţilor Pădurea Craiului (Peştera Ciur Izbucl şi Peştera Izbucl Topliţei de Vida). Acestea s-au derulat în cadrul proiectului PN-III-P4-ID-PCE-2020-0518 - 2021-2023, coordonat de dr.habil. Ioana Meleg (Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj Napoca) şi intitulat „*Reconstrucţia paleodinamicii spaţio-temporale de la biomolecule vechi la sisteme interconectate: o privire de ansamblu asupra sedimentelor din peşteri*”.

Acest proiect şi-a propus următoarele: întocmirea unei baze de date arheologice şi fotogrammetrice ale celor două situri; datarea absolută a descoperirilor (datări AMS); realizarea de profile stratigrafice şi interpretarea lor; analiza dinamicii sedimentelor şi semnificaţia paleohidrologică şi paleoclimatică a acestora; analiza antropologică a osemintelor umane, analiza demografică, taxonomică şi ecologică a faunei din perioada timpurie a epocii bronzului; determinarea şi studierea speciilor de plante pe baza probelor de seminţe depuse în peştera Izbucl Topliţei de Vida şi reconstrucţia paleoclimatică pe baza analizei polenului din sedimente şi a seminţelor din diversele contexte arheologice.

În comunicarea noastră vom prezenta principalele rezultate obţinute până în acest moment, punându-se accentul pe cercetările arheologice efectuate în aceste două situri.

Studii palinologice din situri arheologice de pe valea Mureşului mijlociu

Roxana Grindean

Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

***Arheologia în Transilvania
De la cercetarea de teren la interpretare***

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Ioan Tanţău

Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Mariana Egri

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Aurel Rustoiu

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Analiza microfosilelor din siturile arheologice este o metodă des folosită în arheologie atât pentru a reconstitui condițiile climatice locale, cât și pentru a vedea ce tipuri de plante au cultivat/consumat oamenii din zonă, ce animale au crescut, ce au folosit pentru a-și construi așezările sau pentru a-și hrăni animalele. În acest studiu prezentăm câteva aspecte de reconstituire a mediului de pe valea Mureșului mijlociu prin analize palinologice, din contexte arheologice ale unei villa rustica de la Oarda-Bulza, și a două necropole de la Sâncrai-Darvaș. Datele de la Sâncrai au fost completate cu informații despre climă și despre acoperirea/utilizarea terenurilor din zonă, obținute prin analiza palinologică a unui profil de turbă holocenă de la Băgău. Microfosilele incluse în acest studiu sunt polenul, sporii de ciuperci, micro-fragmente de cărbune și ouăle de paraziți intestinali. Taxonii vegetali au fost împărțiți în categorii care reflectă diferite tipuri de acoperire și de utilizare a terenurilor, în timp ce sporii de ciuperci au fost clasificați în coprofili (proveniți de la ciuperci care cresc pe bălegar) și patogeni ai plantelor (produși de ciuperci parazite). Paraziții intestinali identificați provin de la două specii de organisme care infectează atât oamenii, cât și animalele: viermi cilindrici (limbric) și tenia. Abundența particulelor de micro-cărbune sugerează atât prezența incendiilor regionale în asociere cu condițiile climatice, cât și a incendiilor in situ, în funcție de contextul arheologic (e.g., straturi de cenușă, incinerare). În general, spectrele palinologice indică diferite tipuri de utilizare a terenurilor pe parcursul fazelor de ocupare a așezărilor: păstorit și/sau cultivarea plantelor.

Biomolecular investigations of Transylvanian children with s(Cu)rvy*

Kori Lea FILIPEK

Department of Biomedical and Forensic Science, University of Derby (GB)

*Arheologia în Transilvania
De la cercetarea de teren la interpretare*

Transylvania Bioarchaeology, Birmingham (GB)

Joanna MOORE

Department of Archaeology, Durham University (GB)

Ioan STANCIU

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Katie TUCKER

School of African and Oriental Studies, University of London (GB)

Transylvania Bioarchaeology, Birmingham (GB)

Tessi LOEFFELMANN

Virje Universiteit Brussels (B)

Transylvania Bioarchaeology, Birmingham (GB)

Megan OLIVERSON

Transylvania Bioarchaeology, Birmingham (GB)

Janet MONTGOMERY

Department of Archaeology, Durham University (GB)

The Jucu de Sus medieval settlement (1070 – 1154 calAD) in Transylvania is marked by numerous settlement sites and a large biritual cemetery (cremations and inhumations). To date, excavations have recovered the skeletal remains of 52 individuals, of which, 40% are children. Despite the high percentage of non-adults, age-at-death distributions lean towards a catastrophic mortality profile, potentially due to infectious disease, environmental pollution, food insecurity, or a combination of syndemic factors.

Most grave goods are found in the non-adult burials (n=21) and are decorated with copper jewellery customarily associated with Slavic contexts spanning from Central Asia to Eastern Europe in the 11th – 13th centuries AD. Additionally, all non-adults with observable skeletal elements exhibit lesions consistent with scurvy. Currently, lesions associated with scurvy are attributed to dietary deficiencies, however, given the association of nearby smelting sites, the presence of copper jewellery within the graves, and the capacity for environmental pollution to incite metabolic disruptions like scurvy, it is worth investigating the potential impact of metallurgic traditions on community health.

This research employs a novel syndemic approach to contextualise the decorated children's graves. Trace element analyses using ICP-MS provide links to heavy metal exposure in tandem with the presentation of metabolic lesions, alongside carbon and nitrogen isotope analyses for dietary information, and amelogenin peptide analyses provide biological sex estimation to better understand children's burial customs.

**Cimitirul de incineratie de perioada migrațiilor de la Păuca-Biserica Ungurească:
concluzii preliminare ale datării radiocarbon**

Ioan Marian Țiplic

Universitatea Lucian Blaga, Sibiu (RO)

Corina Anca Simion

Institutul Național de Cercetare - Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Măgurele (RO)

Cercetările arheologice în situl Păuca - Biserica Ungurească au început în 2010, iar în perioada 2010-2022 au fost descoperite peste 100 de morminte, unele fiind simple morminte de incinerare cu depunere a resturilor cinerare în urnă, altele fiind morminte duble (cu două urne) și există și un mormânt dublu, mixt (incinerare și inhumare). Datarea ^{14}C a oaselor incinerate din necropolă intenționează să lanseze o dezbatere asupra necesității mai multor datări pentru necropolele de incineratie atribuite așa-numitului grup Mediaș și, în același timp, pot reprezenta un punct de plecare pentru o rediscutare a cronologiei pentru perioada cuprinsă între secolele VI-IX d.Hr.

**Un cuptor atipic de ars ceramică din a doua epocă a fierului, descoperit în valea
Nadeșului**

Malvinka Urák

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca (RO)

Paul Pupeză

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca (RO)

Florin Mărginean

Complexul Muzeal Arad, Arad (RO)

Keve László

Muzeul Județean Târgu Mureș (RO)

Zsolt Csók

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca (RO)

În a doua epocă a fierului, o semnificativă inovație tehnologică a constat în apariția și utilizarea unor cuptoare specializate pentru arderea ceramicii. În regiunea Bazinului Carpatic, apariția acestui tip de cuptor poate fi asociată cu răspândirea populației celtice. Odată cu aceasta, practica arderii ceramicii în gropi a fost treptat înlocuită. Cuptoarele cu cameră dublă de ardere și grătar au reprezentat o invenție remarcabilă a epocii, iar funcționalitatea lor ergonomică și practică a fost confirmată de durabilitatea modelului. Acesta a fost preluat și dezvoltat mai întâi de romani, continuând apoi în perioada migrațiilor, cu ajustări minore până în evul mediu. Pe parcursul a două milenii, deși a suferit mici modificări, principiile de funcționare și conceptul tehnologic au rămas în mare măsură neschimbate.

Datorită cercetărilor arheologice din ultimele decenii, o serie tot mai mare de cuptoare de acest tip au fost descoperite în partea estică a Bazinului Carpatic, asociate cu așezări datate în perioada celei de-a doua epoci a fierului. Prin studierea lor atentă și documentarea lor detaliată, am reușit să obținem o înțelegere mai profundă a detaliilor tehnologice și de construcție implicate. Aceste cunoștințe au fost extinse și îmbogățite în urma cercetării unui cuptor descoperit recent în Valea Nadeșului, județul Cluj, în timpul săpăturilor preventive efectuate înainte de construcția autostrăzii A3. Acest cuptor, care respectă structura internă a așa-numitelor cuptoare celtice, a oferit informații valoroase datorită naturii sale neașteptate, unde, cu excepția grătarului, s-au utilizat lespezi de piatră pentru construcție.

**Așezarea din epoca fierului de la Crivina-Leopoldsberg, com. Nădrag, jud. Timiș.
Retrospectiva cercetărilor din perioada 2019-2023**

Andrei Georgescu

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

*Arheologia în Transilvania
De la cercetarea de teren la interpretare*

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Dragoș Diaconescu

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

Adrian C. Ardelean

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

Centrul de Cercetare Geomorfologie Aplicată și Cercetare Interdisciplinară, Timișoara (RO)

Adriana Sărășan

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

Ștefan Popa

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

Bogdan Calotă

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

Marina Musteață

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Bogdan Lăpușan

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Ionuț Marteniuc

Muzeul Național al Banatului din Timișoara (RO)

Aflată la poalele cetății medievale din Jdioara, așezarea de epoca fierului de la Crivina-Leopoldsberg a fost identificată și cercetată non-invaziv pentru prima dată în anul 2019. Aceste investigații preliminare au determinat parametrii săpăturilor sistematice desfășurate în anii 2020, 2022 și 2023. Cu prilejul acestor cercetări au fost identificate ruinele unei clădiri cu fundație de piatră și ziduri din structură de lemn căptușite cu lut. Judecând după analiza radiocarbon a probelor prelevate, construirea acestei structuri pare să fi avut loc la mijlocul secolului I p.Chr. Sfârșitul clădirii a fost unul violent, fiind consecința unui puternic incendiu care a dus la prăbușirea zidurilor în interiorul clădirii. Această structură, a fost amplasată în marginea terasei principale a complexului de locuire, fiind ridicată în urma unor ample lucrări de nivelare care au sigilat un nivel anterior de locuire atribuit de asemenea celei de-a doua epoci a fierului.

Cea mai veche etapă de locuire, atribuită celei de-a doua vârste a fierului a fost identificată la aproximativ 1 m adâncime față de nivelul actual de călcare. La această adâncime au fost

sesizate urmele a mai multor faze de refacere ale unei podini aparținând unei locuințe care, cel mai probabil a fost de asemenea incendiată. Sincron cu această etapă a fost identificat un zid în marginea terasei, al cărui rol a fost de a consolida terenul și a preveni alunecarea acestuia pe versantul vestic al dealului.

Pe lângă materialele aparținând epocii La Tène au mai fost identificate și fragmente ceramice specifice primei vârste a fierului, fără a identifica însă contexte care pot fi datate cu certitudine în această perioadă istorică.

Cetatea dacică de la Cugir (jud. Alba). Noi cercetări și interpretări

Adrian Căsălean

Muzeul Civilizatiei Dacice si Romane, Deva (RO)

Aurel Rustoiu

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Marina Musteață

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Bogdan Lăpușan

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Diandra Páll-Both

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Emilia Georgiana Tanasă

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Florian Boișteanu

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Sorin Paul Lăcrariu

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Boglárka Muntean

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Roxana Grindean

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Beatrice Ciută

Universitatea "1 Decembrie 1918", Alba Iulia (RO)

Cetatea dacică de la Cugir a fost cercetată prin săpături sistematice de-a lungul a 15 campanii arheologice, între anii 1977-1991. Informația arheologică a fost pierdută în cea mai mare parte. Recent însă au fost valorificate documentele de arhivă (jurnale, planuri, profiluri, fotografii etc.), acestea fiind publicate într-o carte cu caracter monografic. Pe această bază au fost reluate cercetările în vederea lămurii unor probleme rămase neelucidate. Acestea se referă la fazele de fortificare și locuire, la cronologia mai exactă a sitului, la reconstituirea peisajului arheologic din cea de a doua vârstă a fierului, la organizarea habitatului etc. În campania din anul 2023, săpăturile au avut o întindere redusă. S-a avut în vedere secționarea fortificației care înconjoară platoul superior al dealului și a nivelurilor de locuire din prima și din cea de a doua fază a așezării dacice. De asemenea, o atenție sporită s-a acordat prelevării a cât mai multor probe de lemn, căbune, sol etc. în vederea efectuării unor analize palinologice, paleozoologice, macro-botanice, radiocarbon etc. Toate aceste date vor aduce precizări importante cu privire la întrebările ridicate de noua etapă de cercetare a sitului.

**Semne grafice pe ceramica din așezarea de a doua epocă a fierului de la Divici-Grad.
Semnificație și relații interregionale**

Andreea Drăgan

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Semnele grafice marcate pe fragmente ceramice reprezintă un fenomen întâlnit în toate epocile istorice, dar care este însă caracteristic doar unui număr redus de vase ceramice. În perioada celei de-a doua epoci a fierului, aceste semne grafice au fost realizate fie înainte de ardere, fie sub formă de graffiti. Având în vedere caracterul adesea schematic, înțelesul acestor semne este disputat. Interpretările se rezumă în general la idei recurente: semne decorative, semne cu înțeles ritual/magic, semne de măsură, mărci de proprietate sau, cu precădere atunci când semnele sunt realizate înainte de ardere, mărci de olar. Sub influența perspectivei mediteraneene care domină arheologia celei de-a doua epoci a fierului, aceste semne sunt adesea asociate alfabetelor etrusce, grecești sau latine, fără a oferi vreo certitudine. În așezarea fortificată de a doua epocă a fierului de la Divici-Grad, din sud-vestul României, surprinde varietatea de semne grafice, atât prin formă cât și prin tehnica

de realizare, ce corespunde unui lot restrâns de vase. Relevanța acestui subiect este dată tocmai de această varietate, care evidențiază problemele de interpretare amintite mai sus. Privite în context local, semnificația acestor semne este greu de interpretat. Privite însă în context mai larg, ele pot fi asociate unor sfere de influență mai apropiate sau mai îndepărtate, care ne oferă noi perspective asupra înțelesului lor și asupra relațiilor intraregionale și interregionale la Divici-Grad.

Fântânele–Dâmbul Popii revizitat. Date preliminare arheometrice

Berecki SÁNDOR

Muzeul Județean Mureș (RO)

Aurel RUSTOIU

Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca (RO)

Cel mai cunoscut cimitir celtic din Transilvania a fost cercetat de către I. H. Crișan și colegii săi între 1967 și 1974 la Fântânele, județul Bistrița Năsăud, punctul Dâmbul Popii. Situl, situat pe un deal de 430 m lungime și 100 m lățime în valea pârâului Meleş, a fost dezvelit în întregime. Pe lângă cele 84 de morminte din a doua epocă a fierului, au fost găsite și înmormântări scitice de la sfârșitul primei epoci a fierului, precum și un cimitir gepidic, din epoca migrațiilor. Situl celtic de la Fântânele este binecunoscut pentru mediul științific european preocupat de a doua epocă a fierului datorită studiilor referitoare la morminte mai speciale, la obiecte sau fenomene deosebite din acest cimitir, publicațiile fiind semnate de I. H. Crișan și mai târziu de către A. Rustoiu. Lipsa unei monografii a sitului de la Fântânele–*Dâmbul Popii* ne-a îndemnat ca în cadrul bursei de cercetare János Bolyai al Academiei Maghiare de Științe să ne propunem prelucrarea și valorificarea științifică a cimitirului din a doua epocă a fierului. Prezentarea rezumă rezultatele preliminare, în special arheometrice (landscape, antropologie fizică și datare radiocarbon) ale cercetării.

Un depozit de obiecte metalice din Napoca romană (situl de pe strada Victor Deleu)

Silvia Mustață

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Sorin Cociș

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Săpăturile arheologice care s-au desfășurat între 1992 și 2001, precum și în 2012 în Napoca romană, pe situl de pe strada Victor Deleu, au scos la lumină informații importante referitoare la viața orașului antic și a zonelor sale rezidențiale. Una dintre cele mai interesante descoperiri este reprezentată de un grup de doisprezece obiecte din metal: un fragment de statuie, o statueta, trei vase de metal fragmentare, patru obiecte care pot fi atribuite instrumentarului de iluminat (sfeșnice și baza unui opaiț), o foarfecă și două plăcuțe decorative din bronz. Acestea au fost descoperite pe podeaua anexei aparținând uneia din cele două clădiri rezidențiale identificate în urma săpăturilor arheologice, într-un context care poate fi plasat din punct de vedere cronologic de-a lungul deceniilor patru-cinci ale secolului al III-lea p. Chr., iar abandonarea lor este legată de momentul ascunderii tezaurului monetar descoperit în aceeași încăpere. Prezentarea va pune accentul pe o analiză preliminară a ansamblului de obiecte din metal. Toate sunt produse de import de o calitate foarte bună și cele mai multe prezintă urme de reparații sau au fost „recompuse” din părți diferite, care au făcut parte inițial din alte obiecte. Prezența lor atestă activitatea unui „anticar-restaurator” în Napoca romană, situație rar identificată arheologic, precum și o preocupare clară pentru selectarea, colectarea, reciclarea, repararea și utilizarea secundară a unor obiecte de bună calitate.

**Date preliminare privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia -
Bulevardul Republicii nr. 3**

Vitalie Bârcă

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Cristinel Plantos

Arheosib Consulting, Sibiu (RO)

George Valentin Bounegru

Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (RO)

Andrei Melincianu

Universitatea București (RO)

Cercetarea arheologică preventivă a fost realizată între lunile martie – mai ale anului 2022 în localitatea Alba Iulia, Bulevardul Republicii nr. 3. Perimetrul unde s-a efectuat cercetarea, cu o suprafață de 7.552,13 mp, se află în amplasamentul Bazinului Olimpic, atât în interiorul vechii curții a imobilului, pe laturile de est și nord în raport cu clădirea existentă, cât și în exteriorul acestei curți, pe aceleași laturi. Parcela este amplasată în zona nordică a orașului, pe o terasă înaltă, la 3.2 km nord-vest de râul Mureș, respectiv la 2,1 km vest de pârâul Ampoi, într-un areal cu multiple descoperiri arheologice.

În urma investigațiilor arheologice, au fost identificate și cercetate exhaustiv un număr de 216 complexe, datând din epoca bronzului, epoca romană, perioada post-romană, respectiv epoca modernă. Complexele de epocă romană sunt din punct de vedere statistic cele mai numeroase iar din rândul acestora structurile cu caracter funerar, (morminte sau amenajări ale spațiului funerar), ilustrează în mod covârșitor caracterul descoperirilor din această secvență cultural cronologică a sectorului de sit cercetat. Mormintele romane descoperite în campania arheologică din primăvara anului 2022 sunt, în linii mari, similare din punct de vedere al ritualului de înmormântare cu cele cercetate anterior, pe proprietățile învecinate, fiind constatat și aici caracterul biritual al necropolei în acest sector. Ca o constatare sintetică, este de menționat că predomină numeric mormintele de inhumație în detrimentul celor de incinerare, fiind descoperite 61 morminte de inhumație, respectiv 39 morminte de incinerare.

Mărgele din necropola sarmatică de la Timișoara – Hladik 1 (jud. Timiș). Observații preliminare

Lavinia Grumeza

Institutul de Arheologie din Iași (RO)

Vitalie Bârcă

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Cercetările arheologice din anii 2019-2020 au dus la descoperirea în raza localității Timișoara - punctul Hladik 1 a unei necropole sarmatice din care au fost cercetate un număr de 139 de morminte de inhumație și 16 amenajări funerare cu șanț de formă circulară în plan. Deși numărul mormintelor este unul semnificativ, trebuie menționat că acestea reprezintă doar o parte a necropolei care se întinde în afara limitelor suprafeței investigate, spre nord și nord-est. Gropile mormintelor sunt preponderent de formă

dreptunghiulară, adeseori cu colțurile rotunjite, iar defuncții din morminte erau depuși cu capul spre sud, sud-vest sau sud-est. Mobilierul funerar, unul destul de variat și bogat, este reprezentat de vase ceramice modelate cu mâna sau la roată, obiecte uz casnic și gospodăresc, obiecte de toaletă, monede din argint, piese de podoabă și vestimentație, arme etc. Analiza preliminară a inventarului funerar indică în linii mari o datare a acestui grup de morminte grosso modo în intervalul cronologic cuprins între sfârșitul sec. II p. Chr. și ultimele decenii ale sec. III p. Chr.

Mărgelele sunt cele mai numeroase piese de inventar funerar, fiind găsite în aproximativ jumătate dintre mormintele analizate. Numărul lor variază în fiecare complex în parte, însă în mormintele bogate am constatat o medie de 400-500 de mărgelă, majoritatea găsite în zona inferioară a picioarelor. Din punct de vedere tipologic avem cea mai mare diversitate înregistrată până în prezent în mormintele sarmatice din Banat: 10 tipuri de mărgelă din sticlă monocromă (cu alte zeci de subvariante), 5 tipuri de mărgelă din sticlă policromă (de asemenea cu varii subvariante), mărgelă de chihlimbar, carneol, coral, calcar, calcedonie și agat. Majoritatea acestor mărgelă își găsesc analogiile în mormintele sarmatice contemporane din Câmpia Panonică, dar și în producția atelierelor de la Tibiscum.

Studii preliminare și posibilități de cercetare a vaselor terra sigillata descoperite într-un mithraeum din Apulum

Bernadett Kovács

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

În cadrul proiectului Apulum Mithraeum III, între 2013-2016 au fost efectuate cercetări sistematice a celui de-al treilea mithraeum descoperit la Apulum (Alba Iulia, Jud. Alba). Săpăturile din situl de cult au scos la iveală un material arheologic bogat încă din primele investigații arheologice. Acestea permit o mai bună înțelegere a funcționării a mithraeum-ului și, în general, despre mithraea care existau în provincia Dacia. Ca descoperiri de o importanță socio-istorică deosebită, vasele terra sigillata contribuie la cunoașterea sitului și poate chiar a contextului economic al acestuia. Fragmentele de terra sigillata descoperite în fiecare campanie, în 25 de contexte arheologice diferite, ne oferă câteva informații preliminare despre zonă și despre vase în sine. Cercetarea sigillatelor, a arătat faptul că majoritatea pieselelor sunt produse de import. În ceea ce privește decorul acestora, în măsura în care este identificabil, oferă informații despre viața de cult. Elementele ornamentale se regăsesc așadar pe unele fragmente, în timp ce pe unul dintre ele a fost identificată și o reprezentare graffiti. Pe de altă parte, contextul lor arheologic, din care au

fost recuperate, poate oferi date pentru cercetarea lor și pentru înțelegerea istoriei mithraeum-ului.

Analiza inelelor-cheie și a cheilor cu mâner rotund din provincia Dacia

Bogdan Lăpușan

Școala de Studii Avansate a Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca (RO)

Inelele-cheie și cheile cu mâner rotund fac parte din instrumentarul folosit pentru a menține siguranța bunurilor sau a spațiului public și privat, prin acționarea unui mecanism de închidere. Studiarea lor poate oferi informații legate de siguranță și intimitate, aspecte sociale și de viață cotidiană din lumea romană. Din nefericire, aceste tipuri de piese au fost mai puțin studiate, atât la nivel național, cât și internațional. În multe publicații din literatura de specialitate, atât referitoare la provincia Dacia, cât și la alte provincii ale imperiului, cele două tipuri de piese au fost denumite „chei inel”, în ciuda faptului că au funcționalități și forme diferite. Prin urmare, s-a perpetuat o confuzie terminologică datorată stadiului cercetării aflate în fază incipientă, în care nu există o terminologie unitară pentru aceste tipuri de piese. Așadar, în prezentare vor fi discutate aspecte legate de funcționalitatea artefactelor, cu ajutorul reconstituirilor 3D, raportarea anticilor la aceste piese prin intermediul analizării surselor literare și iconografice, încadrări tipologice și cronologice și analizarea modelelor de consum la nivelul provinciei Dacia.

Artefacte din jais în necropola romană de la Apulum – Dealul Furcilor

Marina Musteață

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Cercetarea de față discută un mormânt roman de la Apulum, din cimitirul de pe Dealul Furcilor, care conține în inventar două mărgele fabricate probabil din jais și un ac de păr din os. Dintre artefactele prezente în inventarul funerar, se disting mărgelile fabricate dintr-un material străin zonei Daciei romane, exploatat în antichitate din provincia Britannia, provinciile germanice și cele iberice. Atât jaisul, cât și alte materiale

asemănătoare au fost folosite în perioada romană pentru fabricarea bijuteriilor. Sursele literare menționează și alte întrebuințări, precum cele medicinale și magice. Mărgelele din cadrul mormântului au analogii relative în Britannia și zona renană. Acestea sunt des întâlnite în contextele funerare datate între secolele al II-lea și al IV-lea, fiind de cele mai multe ori segmente ale unor brățări purtate atât de femei, cât și de bărbați. Acestea fiind spuse, scopurile cercetării de față sunt identificarea semnificației mărgelelor din jais și identificarea modului de exprimare a identităților sociale în mormântul analizat.

Ce aduc nou rezultatele recente de teren în interpretarea istorică a campaniilor dacice?

Ovidiu Țentea

Muzeul Național de Istorie a României, București (RO)

În spiritul dezbaterilor propuse pentru această manifestare, ne-am propus o scurtă evaluare a celor mai recente informații care pot fi corelate cu campaniile dacice. Rezultatele cercetărilor pluridisciplinare din domeniul istoriei vechi și arheologiei indică o sporire apreciabilă a informațiilor de teren. Prin această comunicare vom prezenta o trecere în revistă a datelor pe care pot fi legate de arheologia conflictului, care pot fi puse în legătură cu campaniile dacice. Vom încerca să formulăm câteva întrebări, iar pe măsură ce va fi posibil, vom încerca să și răspundem unora dintre acestea: În ce măsură aceste date și informații noi pot contribui la detalierea sau reformularea unor ipoteze? Care sunt direcțiile de cercetare din care am putea obține noi informații relevante?

Tezaurul imperial roman de la Arcalia

Radu Zăgreanu

Muzeul Județean Bistrita-Nasaud (RO)

Cristian Găzdac

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

În seria descoperirilor de tezaure monetare cu detectorul de metale, prezentarea de față supune analizei audienței, tezaurul de la Arcalia, jud. Bistrița-Năsăud, descoperit în anul 2022. Tezaurul se compune din 110 de monede antice. Se încadrează cronologic de la domniile lui Titus la Septimius Severus, acoperind perioada 80-202 p.Chr.

Gropi rituale sau gropi menajere? O reinterpretare a „*favissae*” templului lui Bel de la Porolissum prin prisma materialului arheologic

Sergiu-Traian Socaciu

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Vlad-Andrei Lăzărescu

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Pe fondul informațiilor reduse despre așezarea civilă de la Porolissum și despre viața oamenilor de aici, studiul de față dorește să clarifice o problemă care a persistat în literatura de specialitate de-a lungul timpului. Este vorba despre presupusele gropi rituale (*favissae*) identificate de către Al. V. Matei în vecinătatea templului lui Bel în campaniile arheologice din anii 1979-1980. Interpretarea celor două gropi nu a mai fost pusă la îndoială de atunci, iar materialul arheologic descoperit în interiorul lor a rămas în mare parte nepublicat. Prin analiza inventarului celor două gropi, studiul de față abordează problema funcționalității acestora în cadrul complexului religios de pe „Terasa Sanctuarelor” de la Porolissum.

Un depozit de obiecte metalice din Napoca romană (situl de pe strada Victor Deleu)

Silvia Mustață

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (RO)

Sorin Cociș

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Săpăturile arheologice care s-au desfășurat între 1992 și 2001, precum și în 2012 în Napoca romană, pe situl de pe strada Victor Deleu, au scos la lumină informații importante referitoare la viața orașului antic și a zonelor sale rezidențiale. Una dintre cele mai interesante descoperiri este reprezentată de un grup de doisprezece obiecte din metal: un fragment de statuie, o statuie, trei vase de metal fragmentare, patru obiecte care pot fi atribuite instrumentarului de iluminat (sfeșnice și baza unui opaiț), o foarfecă și două plăcuțe decorative din bronz. Acestea au fost descoperite pe podeaua anexei aparținând uneia din cele două clădiri rezidențiale identificate în urma săpăturilor arheologice, într-un context care poate fi plasat din punct de vedere cronologic de-a lungul deceniilor patru-cinci ale secolului al III-lea p. Chr., iar abandonarea lor este legată de momentul ascunderii tezaurului monetar descoperit în aceeași încăpere. Prezentarea va pune accentul pe o analiză preliminară a ansamblului de obiecte din metal. Toate sunt produse de import de o calitate foarte bună și cele mai multe prezintă urme de reparații sau au fost „recompuse” din părți diferite, care au făcut parte inițial din alte obiecte. Prezența lor atestă activitatea unui „anticar-restaurator” în Napoca romană, situație rar identificată arheologic, precum și o preocupare clară pentru selectarea, colectarea, reciclarea, repararea și utilizarea secundară a unor obiecte de bună calitate.

Comerțul între Dacia și lumea barbară pe frontiera nordică a Imperiului Roman. Noi interpretări pe baza cercetărilor arheologice recente de la Porolissum

Coriolan Horațiu Opreanu

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Multă vreme cunoașterea relațiilor comerciale între provinciile vestice ale Imperiului Roman și lumea barbară din regiunile nordice ale Europei s-a bazat pe numeroasele categorii de artefacte produse în atelierele romane care au fost descoperite dincolo de frontierele sale. Pe lângă acestea s-au descoperit și mari cantități de monede romane din secolele I-IV p. Ch. Toate aceste categorii au fost considerate pe bună dreptate importuri, marcând un intens comerț. În zona frontierei romane a Daciei importurile romane erau, până nu demult mai rar atestate, o situație datorată în mare măsură stadiului incipient al cercetărilor arheologice în acest domeniu. Cel mai important centru militar și de producție de pe frontiera romană nordică a Daciei a fost Porolissum. Evoluția spectaculoasă a așezării civile de aici, culminând cu acordarea statului de municipium, situație unică pe acest segment al frontierei romane, s-a datorat comerțului cu populațiile de dincolo de frontieră. Concretul acestora era însă foarte puțin cunoscut până nu demult. Cercetările recente au

avut șansa de a identifica un târg de frontieră, unul dintre cele menționate în opera lui Dio Cassius și în izvoare epigrafice, dar necunoscute arheologic până acum. Dincolo de unicitatea desoperirii, a peste 1000 de obiecte care indică, printre altele, și categorii de mărfuri tranzacționate, s-a conturat o imagine veridică despre interacțiunea economică dinamică prezentă în zona limes-ului roman între comunitățile aflate de-o parte și de alta, precum și influențele culturale dintre cele două lumi, care, în timp au estompat deosebiri și au favorizat procesele de integrare.

Practici magico-religioase spre începutul perioadei medievale timpurii. Două exemple din așezări situate în Transilvania și vecinătatea sa nord-vestică)

Ioan Stanciu

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

În relație cu perioada medievală timpurie și spațiul revenit Bazinului Carpatic, fie că este vorba despre comunități încă păgâne ori cele care deja adoptaseră în forme – adeseori obscure – religia creștină, evidența arheologică a rămas destul de săracă în privința fireștilor practici legate de magie și, implicit, credințele religioase. De regulă, astfel de manifestări au fost documentate și comentate în legătură cu descoperirile funerare. Primul dintre exemplele propuse discuției provine din aria bazinului inferior al Someșului, respectiv așezarea de la Lazuri–Lubi tag (jud. Satu Mare), reprezentativă pentru un orizont al locuirii pus pe seama celor mai vechi slavi ajunși la periferia nord-estică a Bazinului Carpatic, adică în regiunea Tisei Superioare (ca. mijlocul secolului al VI-lea și prima treime sau jumătate a secolului al VII-lea). În una dintre locuințele de acolo a fost bine documentat un context și detalii care trimit la o mult mai veche practică rituală în legătură cu abandonul premeditat al locuinței, de asemenea la relația spirituală cu instalația pentru foc care încălzea locuința și servea la coacerea pâinii, pregătirea alimentelor în general, un cuptor în acest caz. Cel de-al doilea exemplu trimite la o așezare nu prea îndepărtată spre sud-est, adică aceea de la Jucu de Sus–TETAROM III, de pe valea Someșului Mic (jud. Cluj) și aproape integral investigată nu cu prea multă vreme în urmă (anul 2007). La o margine, dar nu prea departe de nucleul așezării, a fost investigată o groapă în care cu minuțiozitate au fost așezate câteva vase de lut ale căror jumătăți superioare au fost intenționat tăiate (lipseau), apoi au fost depuse cu fundurile în sus, uneori suprapuse și în legătură cu care au fost găsite oase de ovi-caprine. În sine așezarea de acolo (punct de greutate presupus pentru a doua jumătate a secolului al VII-lea și prima jumătate a secolului următor) este curioasă, mai ales datorită unei părți a olăriei confecționate la roata înceată și care este de comparat cu mediul antic târziu (sec. V – VI) din aria central-sud-estică a Alpilor și

vecinătățile imediate. În orice caz, acest context este unul curios, și mai degrabă reflectă credințe și practici magice / 'vrăjitorie', fie că ele sugerează o atitudine a întregii comunități, așa cum poziționarea gropii în cuprinsul sitului ar putea să indice.

Tipuri de cercei din secolele VII-VIII, descoperiți pe teritoriul Transilvaniei

Călin Cosma

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca (RO)

Comunicarea prezintă cerceii din secolele VII – VIII descoperiți pe teritoriul Transilvaniei. Aceștia au fost găsiți într-o serie de morminte din cimitirele avarе, din cele birituale avaro-slave, precum și în așezările din Podișul Transilvaniei. Cei mai mulți cercei provin din mormintele de inhumație avarе. La nivelul cimitirelor birituale, numărul cerceilor este redus în comparație cu cel al artefactelor descoperite în necropolele de inhumație. Cerceii au fost descoperiți în doar cinci așezări din Transilvania.

Cerceii de pe teritoriul Transilvaniei din secolele VII-VIII, au fost clasificați în șapte grupe principale (A-G). În cadrul acestora cerceii au fost plasați în mai multe tipuri principale și/sau variante ale acestora. Grupele tipologice au la bază prezența sau absența pandantivului atașat de inelul cercelului. Tipurile se individualizează prin modul în care se termină capetele inelelor cerceilor, precum și prin felul în care pandantivul atașat relaționează cu corpul inelului cercelului. De asemenea, tipologia propusă a avut în vedere forma pandantivelor cerceilor. Astfel în Transilvania s-au descoperit multe tipuri de cercei de la exemplare simple, în formă de inel și ascuțiți de extremități, realizate în sârmă sau bară rotundă, până la cele prevăzute cu pandantiv stelar sau cercei cu pandantiv de tip lunulă. Aproape toate artefactele au paralele pe teritoriul Khaganatului avar din Bazinul Carpatic, dar și în zona bazinului inferior al Dunării și pe teritoriul Bulgariei.

Cerceii din Transilvania au fost descoperiți mai ales în morminte de femei și într-o măsură mai mică și în morminte de bărbați și copii. Prezența cerceilor în morminte se datorează, pe de o parte, faptului că defuncții au fost înmormântați cu toate accesoriile vestimentare și bijuteriile, inclusiv cerceii, pe care le-au purtat în timpul vieții și, pe de altă parte, datorită tradiției de a depune astfel de obiecte în gropile funerare, de către familia defunctului la momentul înmormântării.

